

УДК 332.122.009.12

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

Прокопович-Павлюк І.В.

У статті сформульовано визначення конкурентоспроможності регіону; перелічено основні об'єкти та суб'єкти конкурентноздатності, їх зв'язок; визначено, що конкурентоспроможність формується під впливом економічних, соціальних, правових чинників та міжнародного середовища.

Кількість бібліографічних посилань – 14; мова українська.

Ключові слова: *регіон, конкурентоспроможність регіону, ринкова економіка, інвестиції, інновації.*

ВСТУП

Конкуренція є важливим атрибутом розвинутої ринкової економіки. Створення та розвиток конкурентного середовища – невід'ємна складова функціонування ринкової економіки. Досвід західних країн свідчить, що конкуренція виступає важливим фактором стимулювання господарської активності, збільшення різноманітності і підвищення якості продукції, зменшення витрат і стабілізації економічного росту.

Забезпечення конкурентоспроможності країни та її регіонів є основною турботою кожної держави, яка дбає про економічну безпеку, досягнення високого рівня економічного розвитку. Конкурентноздатність регіонів є складовою конкурентоспроможності країни, свого роду компонентною складовою. Дослідження конкурентних можливостей регіонів необхідне для розробки програм їх соціально-економічного розвитку, здійснення моніторингу з метою державного регулювання, оцінки інвестиційної привабливості тощо. Основною метою при цьому дослідженні є визначення системи показників, що відображають конкурентні переваги (можливості) регіонів. Під регіоном в даному дослідженні будемо розуміти адміністративно-територіальну одиницю України – область.

1 ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ СКЛАДОВІ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ РЕГІОНУ

Трактуючи конкурентоспроможність регіону як „здатність економічної системи регіону до ефективного управління своїми конкурентними властивостями (ресурсами) та одержання вигоди для задоволення своїх потреб у формі соціально-

економічного розвитку, забезпечення фінансової самостійності, зростання ролі регіону в побудові ефективної національної економіки”, важливо виділити соціальний чинник, тобто формування на основі економічної конкурентноздатності соціальних переваг регіону, задоволення потреб населення, зростання соціального добробуту жителів регіону [10, с. 288].

Суб'єктами конкурентноздатності виступають виробники, споживачі та інвестори.

На нашу думку, даний список суб'єктів конкурентноздатності регіону слід доповнити органами державної влади та місцевого самоврядування. Саме вони формують та координують державну економічну та соціальну політику. Інвестори проявляють зацікавленість у вкладанні коштів у підприємства, що функціонують у межах регіону, тобто водночас стають інвесторами регіону. Інвестори можуть бути резидентами або це інвестори з інших регіонів країни та з-за її меж. Усі об'єкти (продукція, підприємства, галузі економіки, а відповідно до нового класифікатора, – види економічної діяльності) у своїй сукупності складають регіон (рис.1).

Об'єктом конкурентоспроможності регіону виступає його соціально-економічне середовище, що володіє конкурентними властивостями (перевагами). Конкурентні переваги та методи їх забезпечення є важливою ознакою конкурентноздатності і розглядаються як прихований мотиваційний важіль діяльності суб'єктів економіки.

Прокопович-Павлюк І.В., асистент кафедри статистики Львівського національного університету імені Івана Франка

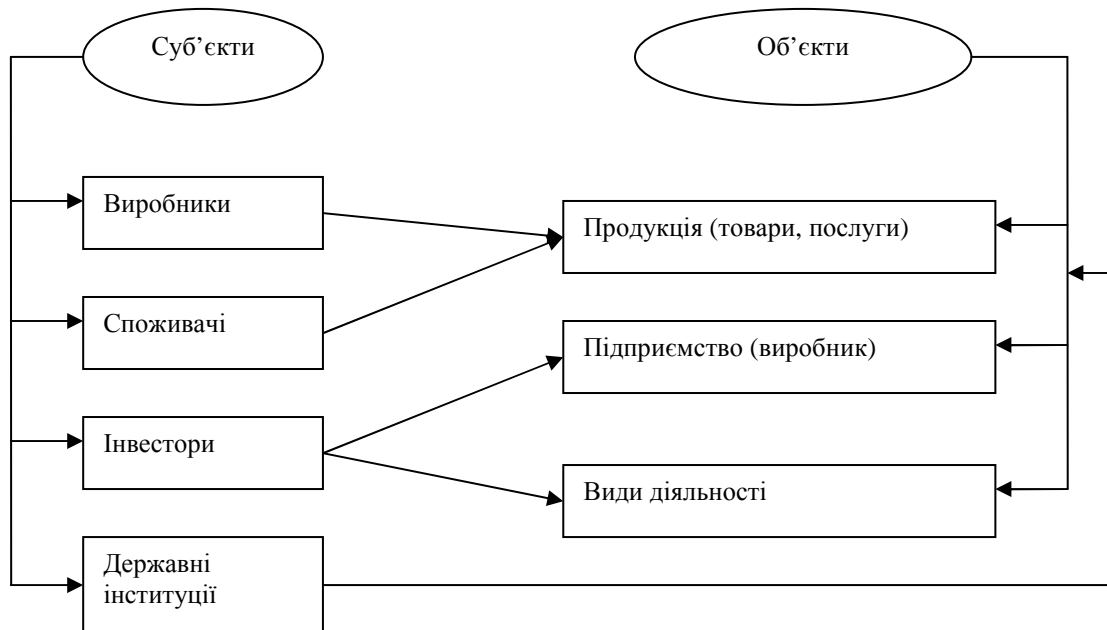

Рис. 1. Основні суб'єкти і об'єкти конкурентоздатності на рівні регіону

2 СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Довготермінові фактори, які забезпечують збереження високого рівня конкурентоспроможності, - це високі технології, висококваліфікована праця, інформаційні комунікації.

Усі ці чинники належать до економічних. Іншими групами факторів конкурентоспроможності регіону є соціальні, правові чинники та міжнародне середовище. Зазначені фактори конкурентоспроможності регіону ми сформували в наступну схему (рис. 2):

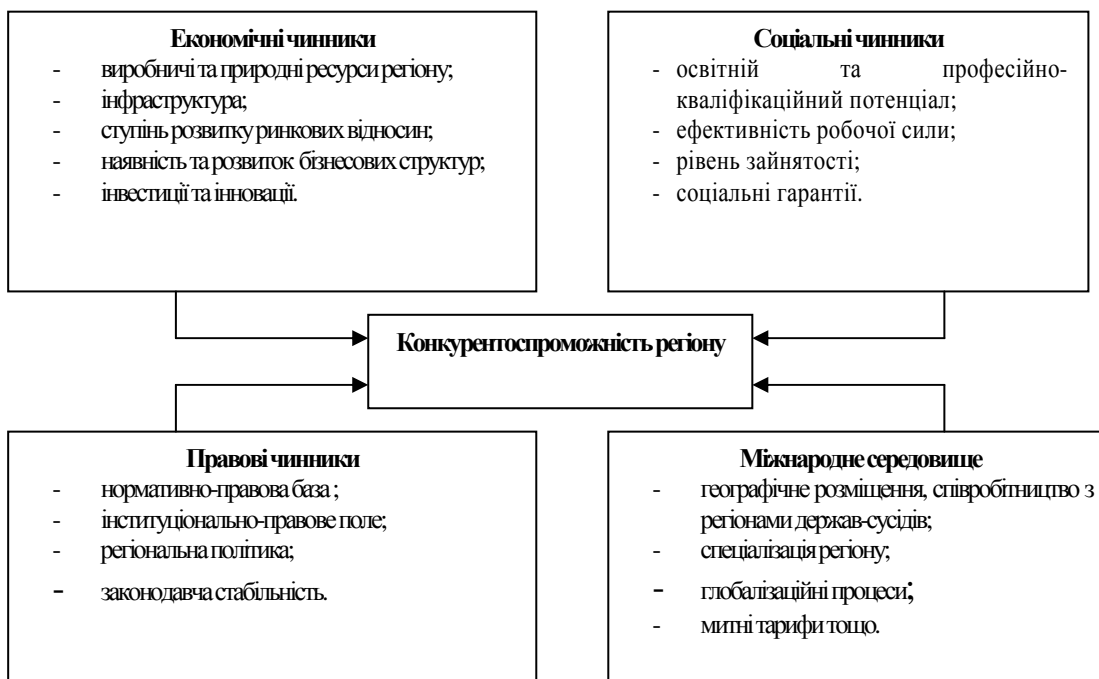

Рис. 2. Чинники формування конкурентоспроможності регіону

Основними, на нашу думку, групами чинників в аналізі конкурентоспроможності регіону є економічні та соціальні.

Прийнято вважати, що конкурентоспроможність території зумовлена в першу чергу її географічним положенням і

наявністю ресурсів [13, с. 40]. Інші регіональні переваги тією чи іншою мірою є похідними від конкурентоспроможності державного, регіонального управління і бізнесу. Проте залишається невирішеним питання щодо складової конкурентних переваг регіону, які не можна

обмежити лише вигідним розміщенням та наявністю ресурсів. Досліджуючи цю проблему, М.Портер формулює наступний висновок: „Національне процвітання не наслідуються, а створюється. Національне процвітання не виростає з природних ресурсів, наявної робочої сили, відсоткових ставок чи купівельної спроможності національної валюти, як це стверджується в класичній економіці. Конкурентоздатність конкретної нації залежить від здатності її промисловості вводити інновації і модернізуватися” [9, с. 162].

Дотримуючись думки, що економічну спеціалізацію регіону перш за все визначає наявність та обсяги природних ресурсів, суть конкурентних переваг регіону полягає в ефективному та зростаючому використанні цих ресурсів, розвитку інфраструктури.

При дослідженні конкурентоспроможності регіону важливе місце посідає проблема вивчення рівня розвитку ринкових відносин. Адже відомо, що лише за наявності конкурентного середовища можливе існування конкуренції між різними суб'єктами цього середовища. Регіональна конкурентоспроможність вимагає наявності конкуренції між підприємствами даного й інших регіонів, тобто існування значної кількості суб'єктів господарювання (бізнесових структур).

Ринкова економіка має ще ряд інших принципів: приватна власність, свобода підприємництва та вибору; обмежена роль уряду в конкурентній боротьбі тощо [1, с.57-59]. Законодавством визначена наявність та певне співвідношення прав власності на ресурси. Існування значної кількості підприємств є першочерговим фактором існування конкурентного середовища, при цьому важливим є співвідношення їх організаційно-правових форм господарювання та форм власності. На даний час в Україні розрізняють три форми власності: приватну, державну та корпоративну. У порівнянні з попереднім класифікатором приватна власність тепер включає колективну власність та власність міжнародних організацій і юридичних осіб інших держав.

Оскільки ринкова економіка неможлива без конкурентного середовища, у якому кожен суб'єкт господарювання працює на свій страх і ризик, несе відповідальність за прийняті рішення, то за умов домінування державної власності конкуренція стає практично неможливою. Зважаючи на це, в умовах перехідної економіки необхідною умовою створення конкурентного середовища є роздержавлення та приватизація. Процес приватизації в Україні формально розпочався з прийняття в 1992 р. Законів України: „Про приватизацію майна державних підприємств”, „Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)”, „Про приватизаційні папери”.

Так, за період 1992-2003 рр. в Україні кількість об'єктів, які змінили форму власності, становила 90449 одиниць, в тому числі шляхом викупу 41826 (або 46,24 % від загальної кількості приватизованих об'єктів), шляхом продажу на аукціоні – 14376 одиниць (15,89 %). На 1.01.2004 року в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) налічувалось 981054 об'єкти, з яких 42935 (4,4%) – державної власності, 74252 (7,6%) – комунальної, 290304 (29,6%) – приватної, 564500 (57,5%) – колективної власності [11]. Відповідно до нового класифікатора форм власності, до приватної віднесені об'єкти колективної власності та власності міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав, за рахунок чого частка підприємств і організацій приватної власності склала бл. 88% від загальної кількості зареєстрованих об'єктів. Відповідно станом на 1.01.2005 р. частка об'єктів ЄДРПОУ державної та корпоративної власності скоротилась до 4,2%, комунальної і комунальної корпоративної – до 7,5%, натомість частка підприємств і організацій приватної власності зросла до 88,3%, що свідчить про подальшу трансформацію української економіки.

Розвинута ринкова економіка базується на оптимальному співвідношенні великого, середнього та малого бізнесу. Функціонування в економіці малих підприємницьких структур, що зайняті у різних видах економічної діяльності, дозволяє реалізовувати принципи конкурентності та свободу підприємництва, його доступності для кожного громадянина.

Малий бізнес має позитивні перспективи в сфері науково-технічних інновацій. Великі компанії оберігаються зайвого ризику, пов'язаного з запровадженням у виробництво нових видів та удосконалення продукції (товарів, послуг), тому нові технології розробляються і застосовуються на малих підприємствах

Наявність інвестиційного та інноваційного факторів, на думку багатьох науковців, є найвагомішими чинниками зростання конкурентоспроможності країни та її регіонів [2, 5, 8]. В економічно розвинених країнах поряд з такими факторами виробництва як земля, праця, капітал особливого значення набуває такий виробничий ресурс як інформація та знання. І якщо земля, капітал і праця мають у різній мірі обмежений характер, то інформація та знання – необмежений, вони розвиваються відповідно до потреб часу [14, с.32]. Власне формування та накопичення інформації, розвиток технологій, виробництво наукомісткої продукції, запровадження технологічно нового виробництва є чинником економічного зростання та конкурентоспроможності як регіонів, так країни загалом. Інноваційний фактор є результатом вкладення інвестицій в людський капітал. Такий

хід думок дав можливість сформулювати замкнуте коло з економічних показників конкурентоспроможності (рис. 3).

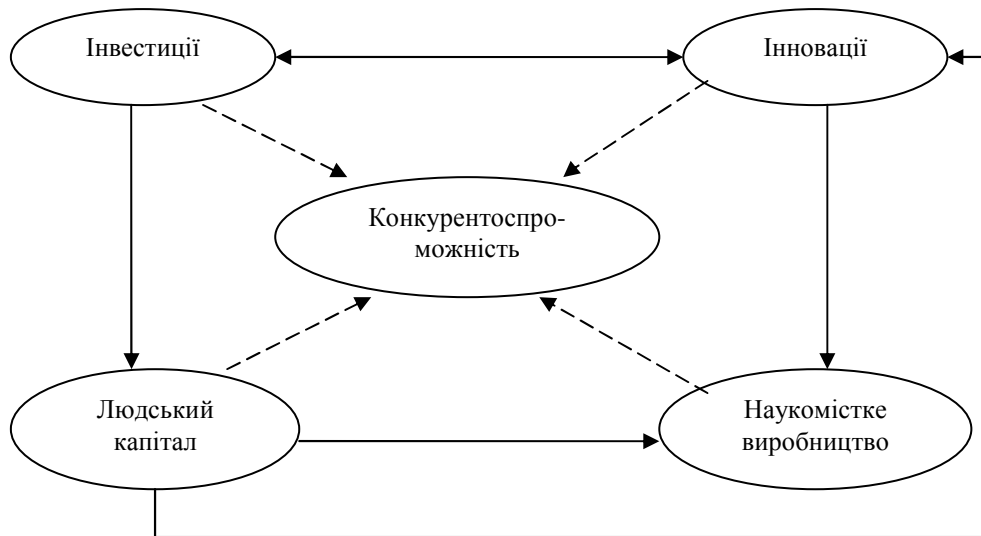

Рис. 3. Взаємозв'язок чинників конкурентоспроможності

Як видно з рисунка 3, безпосередній вплив на конкурентоспроможність регіону мають чотири фактори, які взаємопов'язані між собою. Економічні показники інвестиції та інновації взаємозалежні, оскільки запровадження інновацій потребує вкладення коштів, тобто інвестування, а інновації впливають на розвиток та величину інвестиційного процесу (нагадаємо, що такий зв'язок присутній саме на регіональному рівні).

Під інноваційною діяльністю розуміють вид економічної діяльності, що пов'язаний з трансформацією ідей (зазвичай результатів наукових досліджень) в технологічно нові чи удосконалені продукти (товари, послуги), які впроваджені на ринку, в нові чи удосконалені технологічні процеси або засоби створення (розповсюдження) послуг, що використовуються в практичній діяльності [3, с.4]. Тобто інноваційна діяльність спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів, послуг [6]. Вважається, що інноваційний тип економічного розвитку все більше стає тим фундаментом, який визначає економічну силу країни, її регіонів, а також їх перспективне місце на світовому ринку.

Створення в Україні умов інноваційного розвитку економіки не є самоціллю, а лише одним з факторів виходу виробничо-технологічної системи України на рівень конкурентоздатний на світовому ринку. Автор поділяє фактори конкурентоздатності на необхідні та достатні, і до необхідних відносить ресурси, інвестиції, інновації та багатство, тобто чинники економічного зростання.

Як свідчить світовий досвід, активними самостійними фундаментальними дослідженнями

займаються не приватні фірми, а наукові установи, що фінансуються державою. Власне наукові досягнення дають змогу підніматися на нові щаблі економічного розвитку держави та її регіонів. Фінансування наукових та науково-технічних робіт з держбюджету України у 1995р. становили 37,6%, 2000 р. – 30,0%, 2001 р. – 30,9%, 2002 р. – 28,1%, 2003 р. – 29,8%, 2004 р. – 34,1%. Оскільки ступінь інноваційного розвитку економіки характеризує показник виробництва інноваційної продукції промисловими підприємствами, то слід проаналізувати обсяги фінансування інноваційної діяльності в промисловості. Зокрема, з державного бюджету у 2000 р. вкладено 7,7 млн. грн. (або 0,4% від усіх джерел фінансування), у 2001р. – 55,8 млн. грн. (2,8%), 2002 р. – 45,5 млн. грн. (1,5%), 2003 р. – 93 млн. грн. (3,0%), 2004 р. – 63,4 млн. грн. (1,4 %), тоді як основним джерелом фінансування інновацій були власні кошти підприємств та кошти інвесторів [11, с. 351, 353].

Визначення пріоритетності інноваційного розвитку закладено в „Стратегії економічного і соціального розвитку України (2004-2015 рр.)”, у якій, зокрема, зазначено, що „Європейський вибір України і, відповідно, необхідність її інтеграції у високотехнологічне конкурентне середовище зумовили необхідність її інтеграції у високотехнологічне конкурентне середовище зумовили необхідність формування інноваційної моделі розвитку, у якій роль головного джерела довготривалого економічного зростання відіграють наукові надбання та їх технологічне застосування, яке дасть можливість, передусім, підвищити конкурентоспроможність економіки, гарантуючи її безпеку та чільне місце в Європейському Союзі за стабільних і високих темпів економічного зростання” [12, с. 112].

Реалізація Стратегії є складним процесом, на шляху якого стоїть ряд перешкод:

- низька частка бюджетного фінансування;
- низька інноваційна активність українських та іноземних інвесторів;
- зниження рівня активності винахідників та раціоналізаторів;
- високі показники зношення, ліквідації і, навпаки, низька відновна здатність основних засобів;
- недостатній рівень стандартизації та сертифікації вітчизняної продукції.

Вирішення зазначених проблем дозволить досягти високого рівня конкурентоспроможності підприємств, видів діяльності, регіонів та країни загалом.

Різного роду інвестиції в людський фактор у вигляді фінансування освітньої сфери, охорони здоров'я, гідна оплата праці тощо здійснюють прямий вплив на створення та запровадження інновацій і виробництво наукомісткої продукції.

Інвестиції в людський капітал – створення кваліфікованих трудових ресурсів, зокрема наукові кадри, є основними факторами в групі соціальних чинників конкурентоспроможності (рис. 2.).

Згідно з твердженням Гончарука Т.І., державні витрати на виробництво так званих „суспільних благ” і обсяги виробництва приватних благ мають суттєві позитивні ефекти для суспільства в цілому. Відомо, що державні інвестиції в охорону здоров'я, освіту та

інфраструктуру приносять високу віддачу в майбутньому [4, с. 16-18]. В Україні лише в останні роки державний бюджет почав носити соціальний характер: видатки на соціальну сферу почали зростати, зокрема, на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист і забезпечення (рис. 4).

Як видно з діаграми, частка видатків на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист за період 2000-2004 рр. зростала до 2002 року; в 2003 р. частка видатків на освіту зменшилася на 0,5%, а в 2004 р. ще на 1,9%, склавши 17,9% у загальному обсязі видатків; видатки на охорону здоров'я дещо зросли у 2003 р. порівняно з попереднім, проте зменшились у наступному до 11,8%; видатки на соціальних захист і соціальне забезпечення як різко зросли у 2002 р. (на 6%), так до 2004 р. на 2,2% зменшились і склали 18,8%. Дана структура видаткової частини бюджету свідчить про певну соціальну спрямованість державної політики, яка потребує дещо більшого державного фінансування.

Першочерговим завданням на етапі створення ефективної освіти є її реформування відповідно до змін, що відбуваються у світовій системі освіти. Сьогодні, як свідчить світова практика, при дослідженні людського капіталу важливо враховувати індивідуальні здібності. Знання, закріплені в людському капіталі і технологіях, сприймаються сьогодні як рушійна сила підвищення продуктивності й економічного росту.

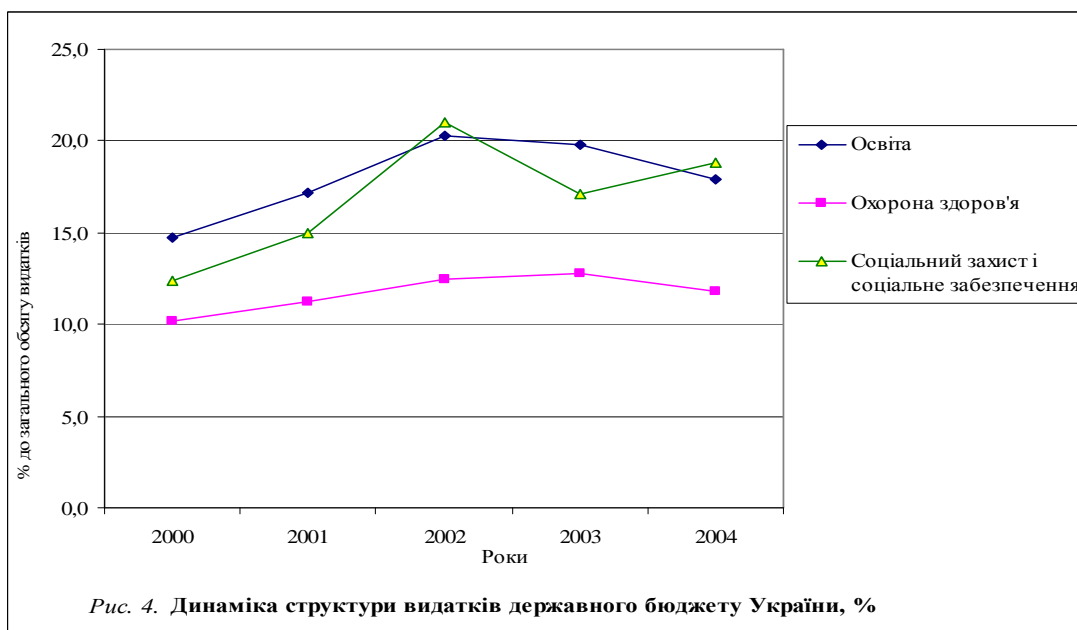

Рис. 4. Динаміка структури видатків державного бюджету України, %

Конкурентоспроможність економіки країни чи регіону, як відомо, розпочинається з конкурентоспроможності індивіда, тому невирішені проблеми у сфері формування доходів населення в не до кінця сформованій ринковій економіці України, негарязди з фінансуванням

освітньої, наукової та дослідницької діяльності можуть мати негативні наслідки, які відчуватимуться ще багато років. У цьому випадку заслуговують на увагу такі думки провідних науковців країни: „Сьогодні крупні промислово розвинені країни будують свої освітні системи за

принципом: високий рівень загальної освіти – підготовка середньої і вищої ланки фахівців – формування наукової еліти (перш за все, в природничих, технічних науках, в медицині тощо) плюс активний імпорт „мізків” із країн, що розвиваються. Таким чином, ми бачимо логіку побудови наукового потенціалу, яку реалізують США, і не випадково ця країна посідає перше місце за кількістю лауреатів Нобелівської премії” [7, с.58]. Згідно з статистичними даними динаміка виїзду наукових кадрів за межі України мала ще у 2001 р. „позитивний” характер, тобто щороку чисельність осіб, які виїжджали, збільшувалася, і лише з 2002 року дана тенденція почала знижуватись. Так, у 2000 р. виїхав 151 науковець, з яких 26 докторів наук, у 2001 р. – 162 особи (23 доктори), 2002 р. – 155 (27), 2003 р. – 92 (13 докторів) особи. Основними „країнами-імпортерами” наукових кадрів України стали США, Російська Федерація, Ізраїль та Канада, які за рахунок українських учених поповнили кількість та якість свого наукового потенціалу. Деякі науковці на індивідуальному рівні (ринку праці) виділяють „базові фактори конкурентоспроможності”, які визначаються через такі показники: освіта, професійна підготовка, фізичний стан, мотивацію до праці (зокрема оплата) тощо. Розглядають зазначені фактори як функцію інвестицій (видатків) у соціальну інфраструктуру: освіту, охорону здоров’я, професійну освіту, соціальне забезпечення, сферу культури, рекреаційну сферу [4, с. 33]. У більшості розвинених країн, зокрема Західної Європи, значну частку цих видатків бере на себе держава (на різних рівнях). Звідси випливає, що цей підхід до фінансування соціальної сфери як непродуктивної є неправильним, оскільки її занепад негайно відбивається на якості робочої сили та падінні продуктивності праці, наслідком чого є зниження ефективності функціонування економіки. Сучасна конкурентоспроможна економіка неможлива без такого фактора як висококваліфікована, гнучка та мобільна робоча сила, яка в змозі виконувати будь-які виробничі та творчі завдання. Тому логічним є висновок, що руйнування соціальної інфраструктури призводить до зниження конкурентоспроможності індивідів цієї країни, відпливу молодих кадрів, а в кінцевому випадку – до зниження конкурентоспроможності на всіх рівнях економіки.

Ефективність роботи працюючих, окрім освітнього рівня та професійних здібностей, залежить також від мотиваційних факторів – рівня заробітної плати, преміювання, різних дотацій та компенсацій, оплачувані відпустки та харчування, а також безпека та умови праці. Даний показник характеризує якісний зміст чинників конкурентоспроможності територій; кількісним у цій групі виступає чисельність зайнятого населення в економіці регіону. Логіка даного твердження

полягає в тому, що нарощення обсягів виробництва прямо залежить від кількості та якості працюючих у різних сферах економіки; праця є одним з чотирьох факторів виробництва й економічного зростання.

Деякі науковці стверджують, що головним показником конкурентоспроможності регіону є якість життя населення. Індекс розвитку людського потенціалу розраховують, виходячи з індексу тривалості життя та індексу доходів, які в свою чергу залежать від рівня освіти та обсягу валового національного продукту в перерахунку на душу населення. Таким чином, головним результируючим показником конкурентоспроможності соціально-економічних систем, на думку вчених, є: здоров’я, освіта, раціональне (адекватне) харчування, безпека, екологічно чисте навколишнє середовище, справедливість та рівність статей, якість середовища проживання тощо.

На нашу думку, перелік соціальних факторів не дає загальної картини для оцінки конкурентоспроможності регіону, оскільки соціальні показники є швидше метою конкурентноздатності кожної економічної системи, яка покликана працювати для свого населення і забезпечувати її добробут. Загалом, на думку автора, конкурентоспроможність визначається силою впливу системи показників соціального і, особливо, економічного характеру.

Наступну групу чинників конкурентоспроможності регіону складають нормативно-правові документи, якими держава регулює конкурентні відносини. Об’єктивна необхідність втручання держави в процеси конкуренції виникає в результаті наявності не тільки позитивних, але й негативних її наслідків, які потребують пильної уваги з боку держави. Детально зупинимось на негативних результатах конкуренції, до яких віднесемо:

- незахищеність дрібних підприємств від дій великої кількості великих та середніх підприємств-конкурентів;

- обмежений доступ до інформації, що тягне за собою перешкоди в науково-технічних досягненнях; натомість присутні методи промислового шпигунства, скуповування патентів на винаходи, приховування корисної інформації тощо;

- боротьба без правил за природні ресурси, нищівне ставлення до природного середовища;

- орієнтація на найбільш рентабельні сфери діяльності, що залишає поза увагою менш прибуткові - освіту, охорону здоров’я та навколишнє середовище тощо.

Саме проти наявності негативних наслідків конкуренції зосереджена діяльність держави шляхом існування нормативно-правового поля щодо конкуренції. Основними документами

правового державного регулювання у сфері конкуренції в Україні є:

1. Закон України „Про захист економічної конкуренції”;
2. Закон України „Про Антимонопольний комітет України”
3. Закон України „Про ціни та ціноутворення”;
4. Закон України „Про режим іноземного інвестування”;
5. Закон України „Про захист іноземних інвестицій в Україні”.

Важливими в регулюванні конкуренції на рівні областей є регіональні програми їх розвитку, підтримка та стимулювання тих чи інших напрямків економічної діяльності в регіоні тощо.

Економічний розвиток регіонів, нарощення рівня їх конкурентоспроможності потребує, як вже зазначалось вище, капіталовкладень, розвиток інвестиційної діяльності, зокрема, іноземне інвестування. Сподівання на чужі кошти, на думку Гончарука Т.І., є марними, оскільки вирішальними перешкодами на шляху здійснення інвестицій інвестори вважають наступні [4, с.13-15]:

- ✓ нестабільність законодавства;
- ✓ неспроможність влади дотримувати своїх обіцянок і зобов'язань;
- ✓ недостатній розвиток телекомунікаційної мережі;
- ✓ відсутність підтримки з боку органів виконавчої влади;
- ✓ корупція тощо.

Тобто основним правовим чинником конкурентноздатності держави та її регіонів є законодавча відповідність та стабільність, дотримання яких забезпечить стійкий економічний розвиток та добробут населення.

Наявність іноземного інвестора перш за все залежить від географічного сусідства. Тобто вирішальним і незмінним фактором в даному випадку є економіко-географічне розташування

регіону. Зокрема, транскордонні регіони мають більші переваги в отриманні коштів іноземних інвесторів та у співробітництві з регіонами держав-сусідів, ніж регіони, розташовані в центральній частині України. Так, західні області України мають за сусідів такі країни як Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова; північні – Росія та Білорусь, східні – Росія. Тобто більше шансів іноземного співробітництва мають західні регіони України. Сама інтенсифікація зовнішньоекономічних відносин України з країнами світу зумовила необхідність визначення впливу наслідків інтеграційних процесів на соціально-економічне становище України, її регіонів та рівень їх конкурентоспроможності.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищевикладене, основною метою дослідження конкурентоспроможності регіонів можемо визначити досягнення високого рівня економічного розвитку, самостійності у регіональній політиці, забезпечення добробуту його жителів. Завдання конкурентоспроможності регіонів можна виділити окремо по кожній сфері його функціонування: економічній, соціальній, правовій, міжнародній діяльності. Так, розвиток підприємницької діяльності із залученням інвестицій стимулює нарощення високоякісного виробництва, що, в свою чергу, потребує розширення ринків збуту (в тому числі, міжнародних), вимагає введення інноваційних розробок, досягнення високої ефективності діяльності. Досягнення високого рівня розвитку регіону неминуче потребує зростання значення соціальної сфери, адже саме добробут населення є основною метою діяльності держави. Забезпечення відповідними правовими нормами для кожної сфери діяльності дає високі гарантії як підприємцям, так інвесторам і населенню, підтримує їх впевненість у діях держави.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ватаманюк З.Г., Панчишин С.М., Реверчук С.К., ін. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка. Навч. посібник./ За ред. Ватаманюка З.Г., Панчишина С.М. – К.: Альтернативи, 2005. – 606 с.
2. Гайдучський А.П. Оцінка інвестиційної привабливості економіки.// Економіка прогнозування., – 2003. – №3. – С. 119-129.
3. Голберг Л.М., Кузнецова И.А. Анализ и перспективы статистического исследования инновационной деятельности в экономике России // Вопросы статистики. – 2004. - №9. – С.3-15.
4. Гончарук Т.І. Конкуренція і конкурентоспроможність: зміст і розвиток у перехідній економіці. Монографія. – Суми: ВВП Мрія-1 ЛТД, УАБС, 2003. – 60с.
5. Губанова Л.І. Оцінка інвестиційних проектів.// Фінанси України. – 2001. - №10. – С.126-131.
6. Закон України „Про інноваційну діяльність”// Урядовий кур’єр. – №143. – 7.08.2002 р.
7. Міщенко В.І. Українська економіка та політика в контексті розвитку міжнародних фінансів //Трибуна. – 11-12/2000.
8. Носова О.В. Оцінка інвестиційної привабливості України: основні підходи //Економіка та прогнозування. – 2003. - №3. – С. 119-137.
9. Портер М. Конкуренция. Пер. с англ. – М.: Вильямс, 2000. – 495 с.

10. Прокопович-Павлюк І.В. Суть та значення конкуренції та конкурентоспроможності регіону// Економічна система України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Львів, 21-22 жовтня 2005 р. – С. 288-289.
11. Статистичний щорічник України за 2004 рік. К., Держкомстат, 2005.
12. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) „Шляхом Європейської інтеграції”/ Авт. кол.: Гальчинський А.С., Геєць В.М. та ін. – К.:ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
13. Татаркин А. Слагаемые конкурентного поведения региона// Проблемы теории и практики управления. – 2004. - № 4. – С. 40-46.
14. Титаренко Л.М., Титаренко Т.Б. Інноваційні фактори конкурентоспроможності національної економіки та регіонів // Економіка і регіон. – 2004.-.№2(3). – С.32-35.